

Filosofijos istorija

GRAIKIŠKASIS FILOSOFIJOS MITAS

Tomas Saulius

Vytauto Didžiojo universiteto
Filosofijos katedra
K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas
Tel. (370 37) 32 78 34
El. paštas: tomassaulius@yahoo.com

Straipsnyje aptariama galimybė graikų filosofijos fenomeną analizuoti „netechniniu“ aspektu (ieškant alternatyvos tam, ką Heideggeris apibūdina kaip mąstymo „techninio“ interpretavimo aspektą); siūloma šį fenomeną traktuoti kaip diskursą, kurio reikšmė nepriklauso nuo praktinio taikymo sąlygų. „Netechniniu“ požiūriu graikų filosofija – tai idealaus tikslo siekis, galima sakyti, idėjos apskritai siekis, nesutampantis su jokiais kasdieniais interesais. Straipsnyje iškeliama hipotezė, jog graikų filosofijos savivokos ar refleksijos pradinės formos yra ne naujai atsiradusios, bet perimtos iš ankstesniosios literatūrinės tradicijos.

Pagrindiniai žodžiai: teorija, praktika, diskursas, išmintis.

Pierre Hadot įsitikinimu, interpretuojant antikinės filosofijos tekstus reikėtų vadovautis tokia nuostata: „filosofija kartu yra ir diskursas, ir gyvenimo būdas“; taigi „nevalia filosofinių diskursų traktuoti it realijų, egzistuojančių pačių savaime ir savo pačių dėlei, bei tyrinėti jų struktūros nepriklausomai nuo juos plėtojusio filosofo gyvenimo“ (Hadot 2005: 13–14). Trumpiau tariant, tai, kas nuo seno vadinama filosofija, iš esmės yra daugiau negu tekstas. Šiaip ar taip, filosofinis diskursas kreipiasi į konkretų individą konkrečiose jo gyvenimo situacijose, o individo sąmoningas atsakas diskursui – tiek žodis, tiek veiksmas – negali būti nepriskirtas filosofijai, ypač antikinei, t. y. „autentiškai“, filosofijai (ten pat: 325).

Tačiau galbūt kiekviena panaši filosofijos samprata yra pernelyg subjektyvi, t. y. paremta interpretatoriams būdingų sentimentų, jų asmeniškų išgyvenimų tam tikromis projekcijomis? Kalbant apie filosofinį gyvenimo būdą, pirmiausia derėtų išsiaiškinti, ar anapus diskursų išvis esama kokių nors filosofinio gyvenimo apraiškų. Pagal kokius bruožus galėtume identifikuoti *filosofinį* gyvenimo būdą? Tai, ką Hegelis taktiškai vadina išorine filosofijos istorijos puse, Nietzsche savo ruožtu apibūdina kaip nekontroliuojamų instinktų stichiją. Anot Hegelio, tikrasis filosofijos istorijos subjektas – ne ribotas ir baigtinis žmogaus intelektas, bet visuotinė ir begalinė dvasia, disponuojanti milžiniškais ištisų kartų ir tautų ištekliais (He-

gel 1999: 104, 138). Jos siekiamas galutinis tikslas visiškai neadekvatus individo galimybėms ir poreikiams. Kita vertus, paskiro žmogaus gyvenimą valdantis instinktas nieško sau jokio pateisinimo, skirtingai negu „valia tiesai“, t. y. dekadentiškos kultūros „akla“ inercijos jėga (Nietzsche 1991: 319). Pastaroji aktyviausiai reiškiasi būtent diskurso plotmėje. Filosofinis tekstas nėra blankus faktinės tikrovės (fizinės ar psichinės) atspindys; atmesdamas ar savo reikmėms panaudodamas subjektyvią patirtį, jis pats save pagrindžia kaip objektyvią tiesą. Pasak Nietzsche's (1991: 325, 335), „filosofija visada kuria pasaulį pagal savo atvaizdą“; filosofijai iš esmės būdinga faktinę tikrovę persmelkti ženklų kaip savarankiškų esybių pasauliu, t. y. *mitologizuoti*.

Regis, istorinėje perspektyvoje praktikos ir teorijos perskyra kaskart iškyla kaip būtina filosofijos fenomeno esmiško supratimo prielaida. Pasak Dilthey'aus (1993: 68), filosofijai „visiškai nebūdingos intencijos atlikti tam tikrus veiksmus, vadinasi, jai niekada nebūdinga konkreti praktinė elgsena“. Antai ir Seneka, atremdamas priekaištus, jog filosofų kalbos prasilenkia su jų darbais, aiškiai sako: „Filosofai daug padaro tuo, kad kalba, kad nužymi garbingo gyvenimo gaires (*quod honesta mente concipiunt*)“ (Seneka 1997: 230). Taigi „gerbtinas tas žmogus, kuris, matuodamas ne savo, bet apskritai gimties duotas jėgas, dvasios pastangomis bando siekti aukštų tikslų, mėgina ir svajoja apie didesnius už milžinų darbus“ (Ten pat: 230–231).

Teorinio gyvenimo (*bios theōretikos*) terminas yra vienas iš pagrindinių orientyrų kalbantiems apie graikų filosofijos praktiškumą. Tačiau veikiausiai jis reiškia ne tam tikrus elgesio reglamentus, ne pamokymus, „kurie gali būti taikomi atskiriems realaus gyvenimo atvejams“ (Jaspers 1998: 144), bet idealą ar idėją, kurios diskursyvaus eksplikavimo niekuo-

met nesaisto jokios praktinio įgyvendinimo galimybės sąlygos, jokios „objektyvios“ aplinkybės. Sunku galutinai nuspręsti, kas gi – ar sąmoningai pasitelkiama specifinė diskurso technika, ar visgi atsitiktinumas – lemia tai, jog minėtoje idėjoje išvelgiama „visiškai reali“ įgyvendinimo galimybė. Aišku viena: būtent literatūros priemonėmis abstrakti filosofijos idėja pasirodo kaip konkretus elgesio, mąstymo, meninės kūrybos etalonas.

Graži antikinė istorija byloja, jog pokalbyje su Leontu, fliuntiečių tironu, Pitagoras pirmasis save pavadino filosofu ir pačiai filosofijai vardą davė; esą jis tvirtino, jog išmintingas (*sophos*) tėra tik Dievas, jog kurį nors žmogų vadinti išmintingu reiškia konstatuoti jo prigimties tobulumą; nuo vadinamųjų išminčių ar sofistų filosofas skiriasi stipriu polinkiu į išmintį (*philosophos de ho sophian aspazomenos*) (Диоген Лаэртский 1986: 58). Taip pat pasakojama, kad norėdamas paaiškinti, kas yra filosofas, Pitagoras pasitelkė žmogaus gyvenimo ir žaidynių (šventinio renginio, *panēgyris*) analogiją: „kai kurie čia ateina rungtis, kai kurie – prekiauti, o patys laimingiausi – stebėti; taip ir gyvenime tie, kurie panašūs į vergus, gimsta gobšūs garbei ir pinigams, o savo ruožtu filosofai – vien tik tiesai“ (ten pat: 309). Filosofas ignoruoja žmogiškus, vergiškai prigimčiai bendramaćius dalykus ir siekia to, kas dieviška, t. y. išminties ir tiesos. Deja, liko neaišku, ką gi būtent Pitagoras vadino filosofija. Sprendžiant iš Diogeno Laertiečio žodžių, filosofija yra veikla, panaši į žaidynių stebėjimą, panaši tuo, jog pati savaime ji nelaiduoja nei turtų, nei garbės, kitaip tariant, jog neturi jokios praktinės reikšmės. Kita vertus, nėra svaresnių įrodymų teiginiui, kad žodžiu „filosofija“ Pitagoras įvardijo būtent stebėjimą (regėjimą kaip juslinį pojūtį, tam tikrą mąstymo perspektyvą ar regimąją patirtį).

Specialistai sutaria, jog pasakojimas apie Pitagoro susitikimą su Leontu esti pramanytas;

jų nuomone, anachronizmas yra tai, kad Pitagoras save vadina filosofu, o savo pagrindinį užsiėmimą įvardija kaip filosofiją; Hadot (2005: 19) teigimu, veikiausiai žodžiai „filosofas“ (*philosophos*), „filosofija“ (*philosophia*), „filosofuoti“ (*philosophēin*) Pitagorui ir kitiems „ikisokratikams“ išvis nebuvo žinomi. Tačiau galbūt šis į legendą panašus pasakojimas net neturėtų būti traktuojamas kaip istorinės tiesos liudijimas. Čia Pitagoro personažas gana sudėtingas: žmogiškosios išminties nuvainikavimas ir filosofijos įvardijimas byloja apie tam tikrą jo išmintį – bent jau apie gebėjimą perprasti žmogaus prigimtį.

Kaip žinoma, nuo Homero laikų graikai žodžiu *sophia* vadino amatininkui būdingus įgūdžius, jo meistriškumą, profesinį sumanumą¹. Kitaip tariant, tai yra žinios ir gebėjimai, atsišpindintys ne kalbose, bet darbuose. Štai Aristotelis skulptoriaus Fidijo ir bronzinių statulų meistro Polikleto išmintį apibrėžia kaip amato ar meno veiksmingumą, produktyvumą (*aretē technēs*) (Aristotelis 1990: 175). Tačiau jis taip pat užsimena, jog kai kurie žmonės vadinami išmintingais atsižvelgiant į jų visapusišką išprusimą, o ne į kurios nors vienos srities išmanymą (*einai de tinas sophous oiometra holōs ou kata meros oud' allo ti sophous*) (Ten pat). Toks išprusimas būdingas ir „ikisokratikams“. Pasak Aristotelio, Anaksagoras, Talis ir kiti į juos panašūs žmonės daugelio laikomi išmintingais, bet ne supratingais, mat „jie žino daug nepaprastų, nuostabių, sunkiai suprantamų ir mįslingų, bet nenaudingų dalykų“ (Ten pat: 176). Regis, esama milžiniško skirtumo tarp Polikleto siauros specializacijos ir Ta-

liui ar Anaksagorui būdingos kompetencijos, kuri neapsiriboja viena sritimi. Pavyzdžiui, *Apologijoje* Sokratas peikia amatininkus už tai, jog šie nepagrįstai suabsoliutina savąjį žinojimą: „gerai savo amatą varydami, kiekvienas jų manė, kad yra išmintingas ir visais kitais atžvilgiais, net svarbiausiuose dalykuose (*ta megista*); todėl ta klaida temdė jų išmintį“ (Platonas 1963: 371). Sokratas, Platonas ir Aristotelis kiekvienas savaip išplėtoja tokią Hėrakleito nuostatą: „absoliučios išminties“ atveju aiškiai ir ryškiai suprantami universalūs kosmoso (mikrokosmoso ir makrokosmoso) sąrangos principai, apie kuriuos visais kitais atvejais turime tik itin miglotą supratimą². Tad dviejų išminties tipų išskyrimas yra grindžiamas pažinimo ir nuomonės, sykiu būties ir tapsmo skirtimis, kurios, kaip įprasta manyti, sudaro graikų filosofijos pamatą.

Vargu ar Pitagoras išdėstė abejones būtent dėl „techninės išminties“: būtų absurdiška tvirtinti, jog žmogus, gaminantis puikias bronzines statulas, šiame amate nėra ir negali būti įgudęs. Pagaminto produkto kokybė liudija gamintojo kvalifikacijos laipsnį. Kita vertus, dėl Talio, Anaksagoro ir paties Pitagoro išminties pirmiausia štai kas neaišku: jei jų žinios ir gebėjimai nėra naudingi, nėra taikomi ir sykiu patikrinami praktikoje, jei dalykai, apie kuriuos jie kalba, daugeliui žmonių, pasak Aristotelio, atrodo „sunkiai suprantami ir mįslingi“, tuomet koks galėtų būti tokios išminties nustatymo ir įvertinimo kriterijus. Ar čia išvis galima teigti pažinimo (tam tikros itin bendro pobūdžio informacijos) pirmumą diskurso, paties kalbėjimo, komunikacijos akto atžvilgiu? Ar „absoliučios išminties“ atveju kalba (*logos*) perteikia paskirą mintį (graikiškai irgi *logos*), kuri

¹ Antai *Iliadoje* Homeras mini dailidę, „kurs amatą visą kaip reikia / Puikiai išmano, gavęs pamokymų sau iš Atėnės“, *hos rha te pasēs / eu eidēi sophiēs hypothēmosynēsīn Athēnēs* (Homeras 1981: 231).

² Pavyzdžiui: „Yra viena išmintinga – žinoti sprendimą visus daiktus per visus vairuojantį“ (Hėrakleitas 1995: 39).

savo ruožtu susijusi su paskiru objektu, ar vis dėlto čia turime reikalą su trijų plotmių (kalbos, minties ir objekto) sutapimu, apie kurį užsimena Parmenidas ir Hērakleitas? Apie pastarojo mįslingas ištaras Mantas Adomėnas sako: „Čia turime reikalą su sąmoninga poetika, kylančia iš filosofinio įsitikinimo, jog ta pati prasminė sąranga (*logos*) perskverbia pasaulį ir bet kokią teisingą kalbėjimą apie jį, tad būtent šia prasme galime teigti, kad pasaulis ir jo prasmę išreiškiantis tekstas sudaro vieną kontinuumą, kurį įkūnija ir išreiškia paties Hērakleito *logos*“ (Adomėnas 1995: 23).

Pitagoro žodžiai sukelia įspūdį, kad jis yra perpratęs žmogaus prigimtį; šiuo konkrečiu atveju jo išmintis yra būtent įspūdis, subjektyvus „efektas“³. *Protreptike* Aristotelis už Pitagoro žodžių, atrodo, neižvelgia jokių kilnių poelgių ar itin gilių minčių, jokios kuo nors išsiskiriančios praktikos (mokslinio ar religinio pobūdžio veiklos): „O kas gi iš būtybių yra tai, ko dėlei prigimtis ir Dievas mus pagimdė? Pitagoras, paklaustas to paties, tarė: ‘Mąsliai stebėti dangų’“ (Aristotelis 1993: 6). Ir toliau: „Taigi šio svarstymo požiūriu Pitagoras bus dailiai pasakęs, teigdamas, jog kiekvienas žmogus yra Dievo sukurtas, idant pažintų ir mąsliai stebėtų“ (ten pat). Tiesiog gražiai pasakyta, *mirabile dictum*. Antai ir Diogenas Laertietis bene ryškiausiai išminties bruožu laiko sąmojingą atsakymą į „rimtą“, „egzistencinį“ klausimą (Лосев 1986: 21). Hannah Arendt (2005: 30) atkreipia dėmesį, jog graikų pasaulyje „mintis buvo antrinė kalbos atžvilgiu, bet kalba ir veiksmas buvo traktuojami kaip atsiradę kartu ir kaip lygūs, to paties rango ir tos pačios rūšies.“ Tad „rasti tinkamus žodžius tinkamu momentu ir visai ne-

³ Plg.: Hesiodas *Teogonijoje* (2002: 13) tvirtina: „Juk karaliai todėl ir yra išmintingi (*echephrones*), nes geba / Jie nuskriaustiems žmonėms vyrijoj nesunkiai atlyginti / Nuostolius, jų skriaudikus įkalbėję raminančiais žodžiais.“

priklausomai nuo informacijos ar komunikacijos, kurią jie gali perduoti, reiškia veikti“ (ten pat: 30–31). Pavyzdžiui, filosofas Ksenofanas vienoje savo elegijoje peikia helėnų paprotį brangiais daiktais ir privilegijomis apdovanoti žaidynių Olimpijoje nugalėtojus; esą graikams derėtų „mūsų išmintį“ ar „naudingą išmintį“ (*hē agathē sophiē*) vertinti labiau už atletų demonstruojamą fizinę jėgą (Marcovich 1991: 75–76). Apie kokią gi išmintį čia kalba Ksenofanas? Tyrėjai šiuo klausimu nesutaria. Veikiausiai toji išmintis ir jos praktinė reikšmė siecina ne su hipotetiniu, numanomu žinojimu, kuriuo esą disponuoja kalbėtojas, bet su paties pranešimo poveikiu klausytojui. Pasak sofisto Gorgijo, „žodis (*logos*) – didis valdovas, menkiausiu ir neregimiausiu kūneliu tikrai dieviškus darbus dirbąs“ (Gorgijas 2001: 27). Vartojant aristotelinės logikos terminus galima sakyti, jog „absoliuti išmintis“ yra ne „pastovi savybė ar būseną“ (šiai kokybės rūšiai *Kategorijose* priskiriamos dorybės ir žinios), ne „įgimtas sugebėjimas“ (dėl kurio žmogus vadinamas geru kumštiniu, bėgiku ir pan.), bet būtent „patiriama savybė“; „absoliuti išmintis“ kam nors yra predikuojama tik tuo aspektu, koku medui yra predikuojamas saldumas.

O galbūt „techninės išminties“ ir „absoliučios išminties“ išskyrimas tėra formalumas, tiksliau sakant, dialektinis *diairesis* veiksmas, kurio rezultatas (jei tikėsime Platono žodžiais) – tiktai hipotezė, tyrimo pradinė prielaida arba jo tarpinė grandis, bet joku būdu ne išbaigtas paaiškinimas, ne galutinis atsakymas? Iš tiesų „absoliuti išmintis“ – filosofškai beveik nereflektuotas fenomenas, giminingas Sokrato daimonui, taip pat jo erotiniam šėlui. Kita vertus, tai, kas filosofškai reflektuojama, dažniausiai tėra tik tokios išminties blankus šešėlis arba jos visiška priešybė – „techninė išmintis“. *Nikomacho etikoje* Aristotelis išskiria du išminties tipus, tačiau galiausiai paaiškėja, kad tarp

judviejų nėra jokio principinio skirtumo: abiem atvejais turime reikalą su žmogui įgimta proto galia (*nous*), su priežasčių žinojimu, su „tobiliausia pažinimo forma“ (Aristotelis 1990: 175). Fidijo išmintis – tai skulptoriaus meistriškumo viršūnė, Polikleto išmintis – aukščiausia kvalifikacija bronzinių statulų gamybos srityje, tačiau visa tai pranoksta filosofų išmintis, kitaip tariant, pilnutinė realizacija tos pačios galios, kuri tik dalinai realizuojama įvairiose amatų ir menų srityse. *Metafizikos* pradžioje Aristotelis atkreipia dėmesį, jog meistrai yra vadinaami išmintingesniais už paprastus amatininkus ne pagal darymo ar veikimo būdus (*ou kata to praktikous einai*), bet tam tikrą mąstysenos savitumą (*alla kata to logon echein autous*), t. y. gebėjimą suvokti priežastis (*kai tas aitiās gnōrizein*) (Aristotle 1963: 4–5). Būtent šiuo aspektu filosofas yra tikras išminčius, mat geba išvelgti pirmąsias visų dalykų priežastis (Ten pat: 5–6).

Tos neaiškios ir neretai viena kitai prieštaraujančios graikų frazės, kuriomis apibūdinamas „absoliučios išminties“ fenomenas, gali būti traktuojamos mąstymo „techninio“ interpretavimo aspektu. Tokio interpretavimo ištakas Heideggeris išvelgia būtent Platono ir Aristotelio filosofijoje: „Pats mąstymas čia suvokiamas kaip tam tikras *technē*, kaip samprotavimo būdas, padedantis gamybai ir darybai“ (Heidegger 1989: 225). Maža to: „Mąstymo sutapatinimas su *theōria* ir pažinimo sutapatinimas su „teoriniu“ santykiu vyksta mąstymo „techninio“ interpretavimo aspektu. Tai yra reaktyvios pastangos išgelbėti mąstymo savarankiškumą veiksmo ir darymo atžvilgiu“ (Ten pat). Ar „techniniam“ mąstymo interpretavimui esama alternatyvų? Veikiausiai yra. Antai Sofoklio tragedijoje *Edipas karalius* aklas pranašas Teiresijas taria tokius žodžius: „Deja! Deja! Baisu žinot! [Kuomet] iš to nėra / Naudos žiniūnui. Tiesą šią žinau seniai, / Bet pamiršau,

kitaip nebūčiau čion atėjęs“ (Sofoklis 1988: 198)⁴. „Baisu žinot“ (*phronein hōs deinon*) – paradoksali ar net absurdiška ištara, ypač turint omenyje tai, jog „graikams pažinimas buvo aukščiausia gyvenimo vertybė“ (Colli 2009: 9). Kitoje tragedijoje *Antigonė* Sofoklis sako, kad amatai ir menai (graikiškasis *technē*) yra pirmapradė žmogaus saviraiškos forma; juos įvaldęs, žmogus išsiskiria kaip nuostabiliausia ir sykiu brutaliausia (*deinoteron*) pasaulyje būtybė (Sofoklis 1988: 259–260). Žmogus pranoksta kitas būtybes savo galia, t. y. peržengia įprastų dalykų (*the familiar, das Heimliche*) srities ribas ir veržiasi link to, kas neįprasta (Heidegger 1973: 150–151). Tačiau sykiu jis užsitraukia tam tikras „aukštesniųjų jėgų“ sankcijas. Coplestonas (1962: 34) visiškai teisingai pažymi, kad graikų idealas – žmogus, kuris sau iškelia aiškius tikslus ir turi užtektinai jėgų tuos tikslus įgyvendinti; pajėgumas, t. y. gebėjimas bet koku atveju pasiekti sėkmę, buvo vadinamas žodžiu *aretē*⁵. Taiklus yra ir Coplestono (ten pat: 35) apibendrinimas, jog žmogaus saviraiškos graikai nelaikė absoliučia savivale; jei siekdamas savo tikslų žmogus nueina per toli, tuomet jis neišvengiamai tampa dievų pavydo ir nuožmaus keršto auka. Tad galimas toks minėtos Teiresijos ištaros aiškinimas: žinoti yra baisu, nepakeliama, kai akistatoje su dievybe, t. y. su visa pranokstančia galia, žmogus pagaliau suvokia, kad jis, kaip individas, kaip paskirybė, yra beveik niekas, kitaip tariant, neturi dalies būtyje. „Netechniniu“ aspektu „absoliuti išmintis“ yra veikiau nežmogiškos, ant-

⁴ Intarpas laužtiniuose skliaustuose – T. S.

⁵ Plg.: Guthrie (2004: 8–9) apibendrina, kad graikams dorybė, *aretē*, reiškia „būti kam nors gabi“ (*being good at something*), reiškia „veiksmingumą“, „efektyvumą“, „produktyvumą“ (*efficiency*) vienoje ar kitoje srityje, todėl esą ir filosofai dorybę traktuoja kaip funkciją, kaip veiklą, kuria žmogus išreiškia savo specifinę, „negyulišką“ prigimtį.

gamtinės galios raiška. Antai Nietzsche, užsimindamas apie „graikų išmintį“, pasakoja vieną mitą. Neatmenamais laikais karalius Midas ilgai persekiojo pagarsėjęsį savo išmintimi Silėną, norėdamas iš jo sužinoti, „kas žmogui yra visų geriausia ir tinkamiausia“; galiausiai pagautas satyras nenoromis taip atsakė: „Pats geriausias dalykas tau visiškai nepasiekiamas: būti negimusiam, neegzistuoti, būti niekuo. O antra, kas tau labiausiai tiktų – kuo greičiausiai mirti“ (Nietzsche 1997: 45)⁶. Nereikėtų pamiršti, kad ir Parmenidas savąją išmintį kildina būtent iš santykio su dievybe. Tad bent jau kai kurių „ikisokratikų“ atveju išmintis neturėtų būti aiškinama kaip tam tikrų mąstymo procedūrų galutinė išdava, kurią daugiausia lemia metodika ir dispozicija. Čia individas nelaikytinas aktyviu veikėju, t. y. pažinimą produkuojančiu subjektu, dekartiškuoju *ego cogito*. Pavyzdžiui, Hėrakleitas sako: „Ne manęs, bet Žosmės išklausiusiems išmintinga sutarti visa viena esant“ (Hėrakleitas 1995: 39). Pitagoras teigia, jog joks žmogus nėra, negali būti išmintingas, bet atsižvelgdami į mąstymo „netechinio“ interpretavimo galimybę turėtume pridurti, jog jis gali vienaip ar kitaip *tapti* išmintingas – nelygu, kokia dievybės valia. Analizuojant platesniame kontekste paaiškėja, jog minėtas Pitagoro teiginys nesuponuoja originalios kritinės pozicijos, specifiškai filosofinės laikysenos, kurią „patikimi šaltiniai“ (pavyzdžiui, Platonas ar Ksenofontas) sieja pirmiausia su Sokrato vardu. Priešingai, šis teiginys pasižymi kuo įvairiausiomis kultūrinėmis konotacijomis, tad iš tikrųjų jį galima priskirti kolektyvinės „graikų išminties“ lobynui.

Tačiau kaip paaiškinti tai, jog skirtingų pažiūrų autoriams, gyvenusiems skirtingais laikmečiais, išlieka aktuali ta keista istorija apie

Pitagoro pokalbį su Leontu? Kodėl gi taip sureikšminamas filosofijos įvardijimo aktas (juk galiausiai paskiro žodžio *philosophia* etimologija tampa trumpiausiu keliu į paties juo vadinamo dalyko apmąstymą)? Filosofijos sąvoką Pitagoras mėgina eksplikuoti „žaidynių analogijoje“. Čia išskirtini trys svarbūs momentai. Pirmas, žodis *philosophia* tikrai nėra svetimas helėnų kalbai, jo daryboje sunku išvelgti ką nors neįprasto, ką nors ypatingai subtilaus, kas liudytų itin reflektyvų, „filosofinį“ kalbos vartojimą; įvairios graikiškos konstrukcijos su sandu *philo-* reiškia stiprų polinkį tam, kas teikia didžiausią džiaugsmą ir malonumą (tai gali būti pinigai, vynos, pavojai, intrigos, išmintis ir kiti dalykai). Antra, analogija nėra filosofų „išradimas“. VI–V a. pr. Kr. graikų geografs ir istorikai mėgdavo aprašinėti tolimiausius, pasaulio paribyje esančius kraštus; tokiuose darbuose keisti ir nesuprantami reiškiniai buvo aiškunami remiantis jų panašumu į tai, kas įprasta, visiems gerai žinoma (Nightingale 2004: 150). Reikėtų atkreipti dėmesį ir į trečiąjį momentą – būtent į tipizaciją; Pitagoras išskiria atletų, prekiautojų ir stebėtojų tipus. Šiuo atveju jis vėlgi nėra originalus: antai Herodotas rašo, jog „Kyro sūnui Kambizui žygiuojant į Egiptą, ten suplaukė daugybė helėnų – vieni, aišku, prekybos tikslais, kiti kaip žygio dalyviai, o dar kiti šiaip sau pažiūrėti paties krašto (*hoi de tines kai autēs tēs chōrēs theētai*)“ (Herodotas 1988: 204). Homeras idealizuoja fiziškai stipraus ir ryžtingo karžygio tipą, kuris tampa sektinu pavyzdžiu ne vienai graikų kartai. Žaidynių analogijoje ir sykiu archajinio laikotarpio visuomenėje homerinį idealą įkūnija atletas. Ryškus kontrastas šiam tipui – pelno siekiantis prekiautojas. Jis simbolizuoja didesniąją sociumo dalį, tai yra visus tuos, kurie pragyvena iš savo darbo, iš savo amato. Tokiems žmonėms labiau rūpi patenkinti mirtingo kūno poreikius, o ne iš kitų išsiskirti „dorybe“ ir siekti nemarios šlo-

⁶ Plg. su Teognido *Elegijomis* (eil. 425–427), Sofoklio *Edipu Kolone* (eil. 1224).

vės. Anot Herodoto, helėnai, kaip ir dauguma kaimynystėje gyvenančių barbarų, „iš visų piliečių labiausiai niekina tuos, kurie verčiasi amatais (*tous tas technas manthanontas*), – ir juos pačius ir jų vaikus, o tie, kurie nedarba rankų darbo, laikomi kilmingais. Iš visų kilmingiausi yra tie, kurie verčiasi karo amatu“ (Ten pat: 165). Pitagoras, regis, labiausiai simpatizuoja trečiajam tipui – stebėtojiui, žiūrovui ar, kaip sako Platonas, „reginių mėgėjiui“, *philothēamōn* (Platonas 2000: 216). Šiam tipui priklauso ir Solonas, visoje Heladėje žinomas išminčius; Solono ypatingą atsidavimą, „meilę“ išminčiai liudija tai, jog jis apkeliavo daugybę kraštų ne dėl kokios nors praktinės naudos, o vien siekdamas pamatyti (*hōs philosophēōn gēn pollēn theōriēs heineken epelēlythas*) (Herodotas 1988: 25).

Filosofas – paslaptinga, keista persona; kažkuo jis yra panašus į Soloną ar kurį nors kitą graikų išminčių, tačiau sykiu nuo jų visų skiriasi „netipiškais“ savo bruožais. Kaip matėme, aiškiai apibūdinti „absoliučios išminties“ fenomeną gana sunku; Aristotelio atveju dviejų išminties tipų išskyrimas ir palyginimas nepastebimai tampa judviejų sutapatinimu; iš tikrųjų tam tikrais atžvilgiais Polikleto ar Fidijo meistriškumas panašus į Talio visažinystę, tačiau ignoruojant esminius skirtumus suabsoliutinamas „techninis“ aspektas. Aristotelis nemato didesnių kliūčių kokiame nors profesionaliam amatininkui, perpratusiam pirmąsias savo amato priežastis, pereiti prie visų egzistuojančių dalykų pirmųjų priežasčių svarstymo (jam tereikia turėti pakankamai daug laisvo laiko). Tai iš esmės prieštarauja Platono įsitikinimams: „Juk kaip teigia slėpiningų apeigų dalyviai, tirsanešių daug, bakchų mažai. Pastarieji, manding, kaip tik ir yra filosofijai gyvenimą tikrai skyrę žmonės“ (Platonas 1999: 39). Galų gale gerokai sunkiau „absoliučios išminties“ srityje apibrėžti filosofijos domeno ribas, ypač

„netechniniu“ aspektu, taigi turint omenyje tai, jog tokia išmintis, tokia pažinimo forma yra nebendramatė paskiro individo mintims, subjektyviai nuomonei⁷. Anot Hegelio, „graikų didybė – tai individualybė, šitie meno, poezijos, geismų, mokslo, sąžiningumo, dorybės virtuozai“, tačiau čia pat jis pažymi, kad suklestėjusi graikų mintis „nuslopino šį atskirųjų turtinumą“ ir „visa tai redukavo į savo paprastą sielą“, todėl siela „tapo aukštesnio idealaus pasaulio, minties pasaulio šaltiniu“ (Hegel 1999: 206). Solonas nors ir pasižymi subtilia natūra (plačiomis pažiūromis, meniniu skoniu, nepasotinamu smalsumu ir t. t.), tačiau jis nėra filosofas. Pokalbyje su Leontu Pitagoras save išdidžiai vadina filosofu; čia jis nedemonstruoja ryškaus individualumo; iš tikrųjų Pitagoro išskirtinių bruožų beveik neįmanoma iš šalies pastebėti, jis iš kitų išsiskiria būtent savo *vidujybe* ar, tiksliau sakant, savo *intencijomis*. Kitaip tariant, „siela, paslėptis, vienis, išmintis yra tati, ko nematome ir nepagauname, tačiau ką nešamės savyje“ (Colli 2000: 47). Šiuo atveju svarbus sąmoningas pasirinkimas, tam tikras galutinių tikslų supratimas, kuris eksteriorizuojamas privačiame pokalbyje ar viešojoje diskusijoje. Filosofas nuolatos privalo aiškinti savo poziciją kitiems. Tai ne atsitiktinumas, bet neišvengiama būtinybė: filosofas neteikia pirmumo veiksmui, poelgiui, nes dar neegzistuoja tokia kriterijų sistema, kuri leistų bendruomenei tą veiksmą ar poelgį adekvačiai įvertinti, o be tokio įvertinimo, savotiško „grįžtamojo ryšio“, jis neturi jokios prasmės. Kad filosofas galėtų imtis socialinės praktikos, aktyviai veikti viešojoje erdvėje, pirmiausiai būtina įtvirtinti filosofinį „tikro žmogaus“ idealą (t. y. tam tikrą abstrakciją) kaip svarbiausią vertinimo kriterijų. Tasai idealas įtvirtinamas literatūros prie-

⁷ Pasak Colli (2000: 14), „šėlas yra išminties iščios“.

monėmis. Istorijos apie Pitagoro susitikimą su Leontu moralas maždaug toks: esą tolimoje praeityje gyveno žmonės, į kuriuos turi lygiuotis visi šiandien save vadinantys filosofais; praeityje, *in illo tempore* filosofija pulsuoja gyvybe, nors ir neišvengdama klaidų, ji reiškiasi kaip tobiliausia žmogaus egzistencijos forma, tačiau šiandien tai yra visų pirma vardas, klai-

dingai suteikiamas kuo įvairiausiems reiškiniams. Čia susiduriame su savotišku paradoksu: Atėnuose, „klasikinės“ filosofijos gimtinėje, žodį *philosophia* pradėjus kartoti vis dažniau ir vis garsiau, sykiu suintensyvėja jo reikšmės difuzija; ne tik oratorių kalbose, bet nereitai ir Platono dialoguose šio žodžio reikšmė kinta pagal intonaciją.

LITERATŪRA

- Adomėnas, M. 1995. „Įvadas“, in Hērakleitas. *Fragmentai*. Vilnius: Aidai, 9–31.
- Arendt, H. 2005. *Žmogaus būklė*. Vertė A. Radžvilienė, A. Šliogeris. Vilnius: Margi raštai.
- Aristotle. 1963. *Metaphysics*. New York: Columbia University Press.
- Aristotelis. 1990. „Nikomacho etika“, vertė J. Dumčius, in Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 61–273.
- Aristotelis. 1993. *Protreptikas, arba paraginimas filosofuoti*, vertė M. Adomėnas, in *Naujasis židinys* 10: 4–19.
- Colli, G. 2000. *Filosofijos gimimas*. Vertė D. Zabielaitytė. Vilnius: Aidai.
- Copleston, Fr. 1962. *A History of Philosophy*. Vol. 1. P. 1. Garden City, New York: Image Books.
- Dilthey, W. 1993. „Filosofijos esmė“, vertė I. Tumavičiūtė, in *Kultūros prigimtis*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 25–107.
- Gorgijas. 2001. „Helėnės pagyrimas“, vertė T. Aleknienė, in *Literatūra* 43(3): 26–28.
- Guthrie, W. K. C. 2004. *The Greek Philosophers from Thales to Aristoteles*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Hadot, P. 2005. *Antikos filosofija – kas tai?* Vertė A. Grigaravičiūtė. Vilnius: Aidai. 2005.
- Hegel, G. W. F. 1999. *Filosofijos istorijos paskaitos*. T. 1. Vertė A. Lozuraitis. Vilnius: Alma littera.
- Heidegger, M. 1973. *An Introduction to Metaphysics*. New Haven and London: Yale University Press.
- Heidegger, M. 1989. *Apie humanizmą*, vertė A. Šliogeris, in *Gėrio kontūrai*. Vilnius: Mintis, 208–255.
- Herodotas. 1988. *Istorija*. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Mintis.
- Hesiodas. 2002. *Teogonija*. Vertė A. Kudulytė-Kairienė. Vilnius: Aidai.
- Hērakleitas. 1995. *Fragmentai*. Vetrė M. Adomėnas. Vilnius: Aidai.
- Homeras. *Iliada*. 1981. Vertė A. Dambrauskas. Vilnius: Vaga.
- Jaspers, K. 1998. Jaspersas, K. *Filosofijos įvadas*. Vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai.
- Marcovich, M. 1991. *Studies in Greek Poetry*. Atlanta: Scholars Press.
- Nietzsche, F. 1991. „Anapus gėrio ir blogio“, vertė E. Nekrašas, in Nyčė, F. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 315–495.
- Nietzsche, F. 1997. *Tragedijos gimimas*. Vertė A. Tekorius. Vilnius: Pradai.
- Nightingale, A. W. 2004. *Spectacles of Truth in Classical Greek Philosophy*. Cambridge University Press.
- Platonas. 1963. „Sokrato apologija“, vertė M. Račkauskas, in *Graikų literatūros chrestomatija*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 366–381.
- Platonas. 1999. *Faidonas*. Vertė T. Aleknienė. Vilnius: Aidai.
- Platonas. 2000. *Válstybė*. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Pradai.
- Seneka. 1997. „Apie laimingą gyvenimą“, in Seneka. *Diatribės*. Vertė D. Dilytė. Vilnius: Pradai, 211–242.
- Sofoklis. 1988a. „Edipas karalius“, vertė A. Dambrauskas, in *Antikinės tragedijos*. Vilnius: Vaga, 185–243.
- Sofoklis. 1988b. „Antigonė“, vertė A. Dambrauskas, in *Antikinės tragedijos*. Vilnius: Vaga, 345–395.
- Диоген Лаэртский. 1986. *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов*. Перевод М. Л. Гаспарова. Москва: Мысль.
- Лосев, А. Ф. 1986. „Диоген Лаэртский и его метод“, in Диоген Лаэртский. *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов*. Москва: Мысль, 3–54.

THE GREEK MYTH OF PHILOSOPHY

Tomas Saulius

Summary

In the article, the possibility of the “non-technical” interpretation of Greek philosophy is discussed (in other words, we try to find the point of view opposite to that which Heidegger describes as the “technical” aspect of the interpretation of thought). From the “non-technical” point of view, philosophy is conceived essentially as a discourse, and its meaning and value do not depend on the external circum-

tances of practical application. The main assumption is that Greek philosophy inherits its primordial forms of self-reflection from the previous tradition of Greek literature. It becomes obvious when the new ideal of philosopher (i.e. “wisdom seeker”) is analysed in the context of so-called “Greek wisdom”.

Keywords: theory, practice, discourse, wisdom.

Įteikta 2007 10 11